

УДК 378.147:37.011.3-051

Ірина ШАМА

асистент кафедри педагогіки ДЗ «Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка», м. Старобільськ, Луганська обл., Україна
e-mail: irinoshka2014@gmail.com

ПЕРЕВАГИ ТА ОБМЕЖЕННЯ ВИКОРИСТАННЯ КЕЙС-ТЕХНОЛОГІЇ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНОГО СТИЛЮ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ

У статті розкрито особливості кейс-технології у педагогічній освіті в цілому та у формуванні індивідуального стилю професійної діяльності майбутніх учителів зокрема. Схарактеризовано особливості педагогічних кейсів, принципи їх розробки з урахуванням соціокультурних особливостей педагогічної діяльності. Визначено переваги та обмеження використання кейс-технології з урахуванням принципів практико-орієнтованого, випереджувального та трансдисциплінарного навчання, індивідуальних психологічних особливостей майбутніх учителів, відповідного ресурсного забезпечення.

Ключові слова: кейс-технологія, кейс, майбутні учителі, педагогічна діяльність, індивідуальний стиль професійної діяльності, переваги кейс-технології, обмеження кейс-технології.

Реалії сучасної соціокультурної ситуації актуалізують необхідність подальшої модернізації системи освіти в цілому та педагогічної освіти зокрема з урахуванням наявних дихотомій між: процесами глобалізації та локалізації у різних сферах; орієнтацією на особистість, індивідуальні особливості будь-якої людини та прагненням до колективної мислєдіяльності, командних форм вирішення поточних проблем та прогнозування майбутнього; конформізмом та нонконформізмом у соціальній та професійній сфері. Відповідно, серед показників конкурентоспроможності сучасних фахівців відзначається індивідуальний стиль професійної діяльності, здатність до саморозвитку і самореалізації. Поцінювання саме індивідуальності фахівця у світі тотальної стандартизації – це й є шлях до забезпечення успішності професійної діяльності.

Індивідуальність вчителя у сучасних умовах виступає запорукою формування учнів як творчих особистостей с яскраво вираженими індивідуальними рисами. Школа ХХІ ст. заслуговує учителів з індивідуальним стилем професійної діяльності, гуманістичною спрямованістю. Саме такий учитель стає орієнтиром багатогранної професійної підготовки студентів педагогічних спеціальностей. Завдання педагогічної освіти реалізуються шляхом використання комплексу традиційних та інноваційних педагогічних технологій, серед яких вагоме місце займає кейс-технологія.

Загальновідомо, що уперше метод case-study було використано у Гарварді у 70-х рр. ХІХ ст., перші збірники кейсів були опубліковані у 20-х рр. ХХ ст. Ідеї кейс-технології як організації професійної підготовки майбутніх фахівців на основі методів

активного проблемно-ситуативного аналізу представлено у наукових працях О. Віханського, Д. Лорильярда (D. Laurillard), П. Лоуренсона (P. Lawrens), Г. Прозументової, О. Смолянїнової, Ю. Сурміна та ін.

У сучасному освітньому просторі кейс-технології використовуються в бізнес-освіті, у навчанні майбутніх економістів та управлінців. Цілеспрямовану розробку та поширення кейсів здійснюють міжнародні організації, зокрема European Case Clearing House (ЕССН). Ознакою часу є організація кейс-чемпіонатів як сучасного формату науково-прикладних змагань з різних предметних галузей, що дозволяють здійснити глибоке занурення у предметну галузь, поєднати дослідницьку та практичну роботу з обраного фаху. Більшість таких змагань, наприклад, широковідомий кейс-чемпіонат Changellenge, присвячено бізнес- та технологічній тематиці. В університетах різних країн набуває поширення практика організації кейс-клубів (наприклад, у Київському національному економічному університеті імені Василя Гетьмана, у НІУ ВШЕ (Москва) тощо). В Україні створено кейс-спільноту Casers, метою якої визначено сприяння молодим фахівцям у перевірці знань на практиці та набутті досвіду вирішення реальних завдань.

Теоретико-методичні засади використання кейс-методу, кейс-технологій у вищій педагогічній освіті репрезентовано у дослідженнях М. Ваданян, М. Голубчикової, К. Красикової, М. Савельєвої та ін. У дисертаційних роботах українських дослідників розглядаються проблеми використання кейс-методу в процесі вивчення гуманітарних дисциплін у вищих технічних навчальних за-

кладах (О. Шевченко, 2011), у системі професійної підготовки майбутніх учителів у Великій Британії (С. Ковальова, 2014), розвитку культуротворчої компетентності викладачів гуманітарних дисциплін вищих військових навчальних закладів із використанням кейс-технологій (Н. Замотаєва, 2017). Особливої уваги заслуговують збірники міні-кейсів з педагогічних дисциплін (Л. Колесніченко, Л. Савенкова, В. Приходько та ін.) [2; 5].

Разом з тим, потребують уваги наукові розвідки щодо використання кейс-технологій з метою формування індивідуального професійної діяльності в майбутніх учителів.

Мета статті – схарактеризувати переваги та обмеження використання кейс-технологій у процесі формування індивідуального стилю професійної діяльності майбутніх педагогів.

Стиль педагогічної діяльності розуміється як специфічний прояв індивідуального стилю діяльності, проекція предметної діяльності, важливий засіб адаптації індивідуальності педагога до об'єктивних вимог діяльності. Ж. Ковалів під індивідуальним стилем професійної діяльності вчителя гуманітарних дисциплін розуміє певну сукупність способів та прийомів роботи, зумовлену особливостями його індивідуально-психологічних характеристик та фаховою специфікою діяльності [3, 46]. Індивідуальний стиль вчителя виявляється у різних ситуаціях педагогічної діяльності та зумовлений як її специфікою, так й індивідуально-психологічними особливостями її суб'єктів. Формування індивідуального стилю професійної діяльності майбутніх учителів – процес постійний, асинхронний, починається у стінах вищого навчального закладу й вдосконалюється впродовж професійного становлення в умовах неперервної освіти. Відповідно, актуалізується проблема технологічного забезпечення досліджуваного процесу, зокрема використання кейс-технологій.

Кейс-технологія розглядається як сучасна педагогічна технологія організації професійної підготовки майбутніх фахівців на основі методів активного проблемно-ситуативного аналізу. Особливого значення у сучасних умовах набуває орієнтація на отримання нового знання завдяки організації індивідуального та групового аналізу конкретної ситуації. При цьому надважливим є саме визначення проблем, що приховані у конкретних ситуаціях. У контексті професійної освіти кейси спрямовані, насамперед, на дослідницьку, проєктувальну діяльність, інтегрують технології розвивального та проєктного навчання. Варто відзначити, що кейс-технологію можна розглядатися в синергетичному контексті як самоорганізацію, самодобудову пошукової діяльності, що включає

«занурення в проблему», «актуалізацію наявного та пошук нового знання», «осяння та відкриття шляхів вирішення проблеми».

До групи кейс-технологій можна віднести: аналіз конкретних ситуацій (АКС), що включає метод ситуаційного аналізу та метод ситуаційних вправ; метод кейсів; метод «інциденту»; метод розбору ділової кореспонденції; ігрове проєктування; метод ситуаційно-рольових ігор; метод дискусії [1, 7-8]. Важливим є зауваження М. Голубчикової про те, що кейс-технології являють собою складну систему, «в яку інтегровані інші методи. До неї входять моделювання, системний аналіз, проблемний метод, мисленнєвий експеримент, методи опису, класифікації, ігрові методи, які виконують у кейс-технологіях свої функції» [1, 8].

Використання кейс-технологій в педагогічній освіті дозволяє оптимально сполучати теорію та практику, розвивати активну навчально-пізнавальну діяльність студентів, формувати відповідні педагогічні уміння та навички (аналітичні, прогностичні, перцептивні, конструктивні, навички емпатії). Процес професійної підготовки майбутніх учителів з використанням методів та прийомів кейс-технології спрямовано на: формування умінь та навичок вирішення педагогічних задач у межах різних видів педагогічної діяльності; становлення суб'єктної позиції студентів педагогічних спеціальностей; формування гнучкості професійного мислення, навичок індивідуальної самопрезентації та роботи в команді, комплексу дослідницької культури. Сутнісні ознаки кейс-технології саме у педагогічній освіті пов'язано з аналізом спеціально дібраних проблемних педагогічних ситуацій, пошуком адекватних шляхів та способів їхнього вирішення, прогнозуванні наслідків тих чи інших рішень. Як зазначає Ю. Сурмін найбільш продуктивними є такі педагогічні ситуації: «ситуація створення успіху й забезпечення росту досягнень; самооцінки; самокритики; ситуації витримки і прояву ввічливості в стосунках, зневаги і неповаги інших; ситуації вибору професії; стимулювання до самостійних суджень і оцінок; стимулювання самостійності у вирішенні конфлікту; виховання самостійності ухвалення рішень; стимулювання до самовиховання; ситуації вибору найбільш прийняттого варіанту дії та ін.» [6, 209–210].

Особливості використання кейс-технологій у сучасній педагогічній освіті:

- спрямованість на освоєння як реальної, так й віртуальної дійсності, використання інформаційно-комунікаційних технологій (технології симуляції, візуалізації і т. п.);
- активна взаємодія викладача та студентів на усіх етапах презентації та вирішення кейсу;

- використання кейс-технології як ефективного методу дослідження конкретної педагогічної проблеми, розвитку системи дослідницьких умінь та навичок студентів;
- представлення модельних варіантів вирішення тих чи інших педагогічних ситуацій;
- орієнтація на багатомірність педагогічної дійсності, множинність педагогічних позицій та поглядів на педагогічні явища та процеси;
- формування навичок аналізу та інтерпретації варіантів вирішення педагогічних ситуацій в умовах потенційної невизначеності педагогічної дійсності, нелінійного характеру її розвитку.

Розробка педагогічних кейсів має відповідати таким вимогам: адекватність змісту кейсу реаліям сучасної педагогічної дійсності; інформаційна насиченість змісту та його орієнтація на ситуації запитування та проблематизації. Як вважають М. Голубчикова та С. Харченко кейс має задовольняти таким вимогам: «відповідати чітко визначеній меті створення, мати відповідний рівень складності, ілюструвати декілька аспектів реального життя, не застарівати занадто швидко, мати національне забарвлення, ілюструвати типові ситуації, розвивати аналітичне мислення, провокувати дискусію» [1, 34]. Кейс-метод набуває поширення не лише для організації аудиторних практичних занять, а й для проведення лекцій, організації позааудиторної самостійної роботи, у межах різних форм дистанційної освіти. Аналізуючи кейс-метод у систем професійної підготовки майбутніх учителів у Великій Британії С. Ковальова зауважує, що «що одним із популярних методів, які використовуються у навчальному процесі ВНЗ Великої Британії є інтерактивна лекція на основі кейс-методу» [4, 9].

Аналіз наукової літератури з проблем педагогічної освіти (О. Антонова, Н. Волкова, О. Дубасенюк, І. Зязюн, О. Кучерявий, О. Пехота та ін.), теорії та практики використання кейс-технології в освіті (М. Варданян, М. Голубчикова, К. Красикова, Г. Прокументова, М. Савельєва, О. Смолянінова, Ю. Сурмін та ін.), особливостей формування індивідуального стилю професійної діяльності в майбутніх учителів (Н. Верігіна, І. Вохмяніна, Ж. Ковалів, А. Маркова, О. Прохорова, Н. Рослякова, Г. Торхова та ін.) дозволив виокремити як переваги, так й обмеження використання кейс-технології в означеному процесі. *Переваги кейс-технології* ґрунтуються на можливостях забезпечити індивідуальний підхід до професійного становлення майбутніх учителів, реалізувати ідеї особистісно зорієнтованого підходу, персоналістської стратегії навчання. Початкова робота над

кейсом завжди індивідуальна, оскільки передбачає роботу кожного студента над змістом кейсу, персональні зусилля щодо вибору та обґрунтування варіантів його рішення.

У процесі вирішення конкретних кейсів створюється ситуація переживання «особистісної історії», оскільки, як правило, педагогічні кейси вибудовуються на основі актуальних проблем. Варіанти вирішення тієї чи іншої ситуації там само є особистісно забарвленими, можуть розглядатися як своєрідні наративи (самоописи). *Наративізація педагогічних кейсів* повною мірою узгоджується з основними положеннями наративного аналізу у педагогічній теорії та практиці, ідеями педагогічної герменевтики (А. Закірова).

Суттєві переваги кейс-технології для формування індивідуального стилю професійної діяльності майбутніх учителів пов'язані також із розвитком умінь представляти та відстоювати власну особисту точку зору, формуванням толерантності та критичності мислення. При цьому важливо наголосити, що в процесі презентації власної точки зору на ту чи іншу педагогічну ситуацію студенти, по суті, представляють свою систему цінностей – особистісних та професійних, розкривають особливостей свого професійно-педагогічного світогляду та світобачення. Такий *аксіологічний компонент кейс-технології*, без сумніву, набуває особливого значення для професійного становлення саме майбутніх педагогів.

Кейс-технологія створює передумови для виявлення ініціативи студентів, формування навичок самопрезентації, комунікативної культури. Етап обговорення передбачає безпосереднє залучення усіх учасників до спільної бесіди шляхом прямого звернення, наприклад, «Яким було б ваше рішення у такій ситуації?», «Що ви думаєте стосовно цієї ситуації?» тощо). Саме як додатковий ефект використання кейс-технології М. Голубчикова відзначає діяльність студентів, які «здійснюють самооцінку та на її основі самокорекцію індивідуального стилю спілкування; вчать вчитися, самостійно відшукувати необхідну інформацію для вирішення ситуаційної проблеми, опановують алгоритми прийняття рішень» [1, 10]. Також важливо відзначити, що у процесі використання кейс-технологій студенти отримують можливість переконатися в тому, що для більшості «реальних ситуацій не існує тільки одного й неодмінно правильного рішення та наявність знань, що були набуті у ВНЗ, не є панацеєю для прийняття рішень, що долає всі проблеми» [1, 9].

Таким чином, переваги кейс-технології у вирішенні завдань досліджуваного процесу ґрунтуються на реалізації принципів практико зорієнто-

ваного, випереджувального та трансдисциплінарного навчання, використанні наративів у навчанні.

Будь-яка педагогічна технологія має обмеження у використанні, пов'язані, насамперед, із ресурсним забезпеченням, часовими витратами, особливостями підготовки педагогів і т. п. *Обмеження у використанні кейс-технологій* у процесі формування індивідуального стилю професійної діяльності майбутніх учителів пов'язані як із об'єктивними, так й суб'єктивними чинниками. Так, на нашу думку, необхідно звернути увагу на позицію окремих викладачів, які надають перевагу зовнішнім атрибутам презентації кейсів та їхнього обговорення або пропонують для роботи «приклади з життя» поза виконання вимог щодо структурування кейсів, етапів їхнього вирішення. Такі обмеження можна позначити таким чином:

- відсутність в студентів умінь та навичок аналітичної діяльності, брак філософської та загальнопедагогічної підготовки майбутніх учителів. Використання кейс-технології передбачає різні види аналізу – проблемний, системний, праксеологічний, прогностичний;
- низький рівень ефективності при аналізі суворо регламентованих ситуацій педагогічної діяльності. Методологічні засади кейс-технології самі по собі стимулюють увагу майбутніх учителів до антиномій «монолог – діалог», «авторитаризм – демократизм», «гуманізм – антигуманність (насилля, жорстокість)» і т. п. ;
- необхідність опори на відповідну систему знань. Доречним є зауваження викладача Американського інституту бізнесу та економіки Пітера Екмана стосовно того, що кейси не можуть замінити лекції, «не можна витрачати увесь свій час тільки на розбір конкретних прикладів, оскільки це формує стереотипний, упереджений підхід до вирішення схожих проблем»;
- необхідність ресурсного забезпечення навчального процесу, а саме наявність професійних кейсів, підготовка кейсів з урахуванням усіх вимог до структури та змісту конкретного кейсу;
- необхідність урахування особливостей стилів пізнавальної діяльності, індивідуальних психологічних особливостей студентів у роботі із кейсами;
- релевантність змісту кейсів, співвідношення реалістичності та умовності. Навчальні кейси передбачають включення найбільш типових ситуацій, орієнтують на аналогії, що, без сумніву, не забезпечуватиме в майбутній педагогічній діяльності абсолютну успішність у кожній локальній,

індивідуальній педагогічній ситуації. Так само суттєві проблеми виникають при вирішенні педагогічних кейсів, зміст яких повністю побудовано на соціокультурних реаліях іншої держави, культурної спільноти.

Суттєвим обмеженням у використанні кейс-технології у формуванні індивідуального стилю професійної діяльності майбутніх учителів може бути *відсутність мотиваційної готовності* як до професійного саморозвитку, так й до участі у навчальному занятті на основі кейс-технології. Крім того, викладачеві слід урахувувати можливість таких студентських позицій: незадоволеність перебігом заняття, «шкідлива» комунікативна активність, надмірне критиканство, агресивна поведінка у дискусіях та ін. За таких умов «репутація викладача залежить не тільки від його професійних та соціально-психологічних знань, але й від того, чи здатний він впоратися із непередбачуваною ситуацією на занятті з використанням кейс-технологій спокійно, без стресу для себе та для інших, з гідністю та з гумором, не ставлячи під сумнів свій професіоналізм та імідж» [1, 63].

Таким чином, процес формування індивідуального стилю професійної діяльності майбутніх учителів набуде ефективності тільки за умов організації діяльничого середовища, що стимулює та спрямовує пізнавальну активність та самостійність майбутніх педагогів. Особливу ефективність у зазначеному процесі має використання кейс-технології як сучасної педагогічної технології організації професійної підготовки майбутніх фахівців на основі методів активного проблемно-ситуативного аналізу. Аналіз наукової літератури та практики педагогічної освіти засвідчує наявність як переваг, так й певних обмежень використання кейс-технології у вирішенні завдань формування індивідуального стилю професійної діяльності в студентів педагогічних спеціальностей. Основні переваги пов'язані із можливостями реалізації принципів індивідуального підходу, практико-зорієнтованого, випереджувального та трансдисциплінарного навчання. Обмеження у використанні кейс-технології у педагогічній освіті зумовлені, по-перше, необхідністю використання педагогічних кейсів, підготовлених на високопрофесійному рівні, по-друге, рівнем мотиваційної готовності майбутніх педагогів, по-третє, професійною та соціально-психологічною готовністю викладачів до використання кейс-технологій.

Перспективи подальших досліджень пов'язано із розробкою теоретико-методичних засад педагогічних кейсів, спрямованих на формування індивідуального стилю професійної діяльності майбутніх учителів.

Список використаних джерел

1. Голубчикова М. Г. Кейс-технологии в профессиональной подготовке педагога : учебное пособие / М. Г. Голубчикова, С. А. Харченко. — Иркутск : ФГБОУ ВПО «ВСГА», 2012. — 116 с.
2. Збірник міні-кейсів з дисципліни «Комунікативні процеси у навчанні» / Л. О. Савенкова, В. М. Приходько, Л. А. Медвідь та ін. ; за заг. ред. Л. О. Савенкової, В. М. Приходько. — К. : КНЕУ, 2009. — 343 с.
3. Ковалів Ж. В. Формування індивідуального стилю професійної діяльності майбутніх учителів гуманітарних дисциплін : дис. ...канд. пед. наук : 13.00.04 / Ковалів Жанна Володимирівна. — О., 2005. — 208 с.
4. Ковальова С. М. Кейс-метод у системі професійної підготовки майбутніх вчителів у Великій Британії : автореф. дис... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / С. М. Ковальова. — Житомир, 2012. — 20 с.
5. Савенкова Л. О. Педагогічна риторика : зб. міні-кейсів / Л. О. Савенкова ; Держ. вищ. навч. закл. «Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана». — К. : КНЕУ, 2011. — 152 с.
6. Ситуационный анализ, или Анатомия Кейс-метода / Ю. П. Сурмин и др. ; ред. Ю. П. Сурмин. — К. : Центр инноваций и развития, 2002. — 286 с.

References

1. Golubchikova, M. G., Kharchenko S. A. (2012) Keis-tekhnologii v professionalnoi podgotovke pedagoga: uchebnoe posobie. Irkutsk: FGBOU VPO «VSGA». 116 p. (in Russian).
2. Savenkova, L. O., Prykhodjko V. M., Medvidj (2009) Zbirnyk mini-kejsiv z dyscypliny «Komunikatyvni procesy u navchanni». Kyiv: KNEU. 343 p. (in Ukrainian).
3. Kovaliv, Zh. V. (2005) Formuvannja indyvidualjnogho stylju profesijnoji dijalnosti majbutnikh uchyteliv ghumanitarnykh dyscyplin. Dys. ...kand. ped. nauk : 13.00.04/ Odesa, 208 p. (in Ukrainian).
4. Kovaljova, S. M. Kejs-metod u systemi profesijnoji pidghotovky majbutnikh vchyteliv u Velykij Brytaniiji : Extended abstract of candidates thesis. Zhytomyr, 2012. — 20 s. (in Ukrainian).
5. Savenkova, L. O. (2011) Pedagoghichna rytoryka : zb. mini-kejsiv. Kyiv: KNEU. 152 p. (in Ukrainian).
6. Surmin, Iu. P. (2002) Situatsionnyi analiz, ili Anatomii Kejs-metoda. Kyiv: Tsentri innovatsii i razvitiia. 286 p. (in Russian).

Шама И. П. Преимущества и ограничения использования кейс-технологии в процессе формирования индивидуального стиля профессиональной деятельности будущих учителей

В статье раскрыты особенности кейс-технологии в педагогическом образовании в целом и в формировании индивидуального стиля профессиональной деятельности будущих учителей в частности. Охарактеризованы особенности педагогических кейсов, принципы их разработки с учетом социокультурных особенностей педагогической деятельности. Определены преимущества и ограничения использования кейс-технологии с учетом принципов практико-ориентированного, опережающего и трансдисциплинарного обучения, индивидуальных психологических особенностей будущих учителей, соответствующего ресурсного обеспечения.

Ключевые слова: кейс-технология, кейс, будущие учителя, педагогическая деятельность, индивидуальный стиль профессиональной деятельности, преимущества кейс-технологии, ограничения кейс-технологии.

Shama I. Advantages and limitations of the use of case technology in the process of forming the individual style of future teacher's professional activity

Case-technology is considered as a modern pedagogical technology for organizing the professional training of future specialists on the basis of methods of active problem-situational analysis. The use of case-technology in pedagogical education allows to develop active educational and cognitive activities, forming analytical, prognostic skills and student's skills.

The advantages of using case-technology in the process of forming an individual style of professional activity of future teachers are: developing the ability to represent and defend a personal point of view, the formation of tolerance and critical thinking, the implementation of principles of practice-oriented, advanced and transdisciplinary instruction, the use of narratives in teaching and etc.

The limitations of the use of case-technology in pedagogical education in general and in the process of forming the individual style of the professional activity of the future teacher are revealed: inefficiency of the technology in the analysis of strictly regulated situations of pedagogical activity, the need to rely on the knowledge system, the resource support of the learning process; the need to take into account the peculiarities of cognitive activity styles, individual psychological characteristics of students when dealing with cases; relevance of the contents of the cases.

Key words: case-technology, case, future teachers, pedagogical activity, individual style of professional activity, advantages of case technology, limitations of case-technology

Стаття надійшла до редколегії 17.12.2017